

ระบบคุ้มภัยทางสังคม

ระดับจุลภาค: กลไกการรับมือกับภาวะวิกฤต ของครัวเรือน/กลุ่มและเครือข่ายในชนบท: ประสบการณ์ของ SIF เมนู 5¹

แมน ปุโรทกานนท์²

1. เกริ่นนำ

โดยทั่วไปพบว่าผู้สนใจศึกษาในเรื่อง " Social Safety Nets" ส่วนใหญ่ มักจะให้คำนิยามและอธิบายความหมายของคำนี้ว่าเป็นระบบคุ้มภัย หรือ การคุ้มครองทางสังคม (Social Protection) หรือ การให้บริการทางสังคม (Social Services) ซึ่งจะเห็นได้ว่ามี นัยยะและมุมมองในเชิงโครงสร้างอยู่ค่อนข้างมาก กล่าวคือ เป็นการหมายถึง การจัดระบบ หรือโครงสร้างการให้ความช่วยเหลือ การให้บริการทางสังคมของรัฐที่มักเน้นการจัดการด้านสวัสดิการ หรือ การให้บริการแก่กลุ่มคนผู้ที่เดือดร้อนยากลำบากกลุ่มต่างๆ ด้วยระบบที่พึงมีพึงได้ตามวาระ โอกาส และกำลังขีดความสามารถทางด้านงบประมาณ

¹ เอกสารประกอบการประชุมเวทีวิชาการ เรื่อง กระบวนทัศน์ใหม่กับปัญหาความยากจน จัดโดย สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสำนักงานกองทุนเพื่อสังคม ณ ห้องประชุมจุมภฏ-พันธุ์ทิพย์ ชั้น 4 อาคารประชาธิปไตย-รำไพพรรณี วันที่ 14-15 พฤษภาคม 2544.

² มูลนิธิประสานความร่วมมือพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้

ประมาณของรัฐ รวมทั้งความรู้ความเข้าใจของเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานในด้านนี้ ซึ่งที่กล่าวมาทั้งหมดนี้เน้นไปที่การจัดการแทรกแซงโดยรัฐ (State Intervention) เป็นหลัก

การให้ความหมายในลักษณะนี้มักจะละเลยหรือให้ความสำคัญน้อยต่อกลุ่มคนที่เป็นตัวละครหลักในเวทีดังกล่าว ในฐานะผู้เดือดร้อนยากลำบากที่จะต้องได้รับความช่วยเหลือบรรเทาความเดือดร้อน หรือได้รับการขจัดปัดเป่าทุกข์ภัย ทั้งนี้อาจจะเนื่องจากการขาดความเข้าใจที่ถูกต้องเหมาะสมเกี่ยวกับคนเหล่านี้ ดังนั้นผู้เดือดร้อนยากลำบากจึงมักจะถูกโครงการช่วยเหลือของรัฐกระทำให้กลายเป็นกลุ่มเป้าหมาย (target group) หรือ ผู้รับประโยชน์ (Recipients/Beneficiaries) ซึ่งจะต้องตกอยู่ในกรอบของ ผู้ถูกกระทำ (Passive Actors) ที่ดูแลนำเสนอ นำเห็นใจ มากกว่าที่จะสร้างโอกาสและเงื่อนไขให้คนเหล่านั้นได้เล่นบทบาทในการที่จะเป็นผู้กระทำ (Active Actors) ด้วยการที่เน้นที่ตัวของเขาเองเป็นหลัก โดยเฉพาะ เมื่อเป็นที่ยอมรับกันแล้วถึงการที่จะให้เขาเหล่านั้นได้มีส่วนร่วมในการกำหนดหรือเลือกบทและ แนวทางการเข้าร่วมของตนเอง

ในการประชุมเพื่อระดมความคิดในเรื่อง ระบบคุ้มภัยทางสังคม (Social Safety Nets) ของสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ เมื่อต้นปี 2544 นี้ ดร.วุฒิเทพ อินทปัญญา ได้เสนอว่า ระบบคุ้มภัยทางสังคมนั้นไม่ใช่ระบบที่เป็นงานประจำ หากแต่ควรเป็นระบบที่จำเป็นต้องมีไว้ เพื่อเตรียมพร้อมต่อภาวะวิกฤต โดยได้เปรียบระบบคุ้มภัยทางสังคมเสมือนเป็นเครื่องชูชีพในเรือข้ามฟากที่พร้อมจะให้ผู้โดยสารได้หยิบฉวยใช้ได้ เมื่อเกิดอุบัติเหตุเรือโดยสารข้ามฟากล่มลงในระหว่างเดินทาง รวมทั้งข้อสรุปของที่ประชุมที่ให้เน้นการเสริมสร้างระบบคุ้มภัย ไปตามความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีอยู่เดิม

จะเห็นได้ว่าการที่จะช่วยเหลือดูแลคนยากจน คนด้อยโอกาสให้มีประสิทธิภาพมากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ดูจะเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นกำลังของรัฐ เพราะแม้แต่การให้บริการทางสังคม ในช่วงเวลาปกติก็

ยังคงมีความบกพร่อง ทั้งนี้อาจเกิดจากความซ้ำซ้อนของหน่วยงานที่รับผิดชอบ หรือการไม่ชัดเจนในการแบ่งขอบเขตของอำนาจและหน้าที่ของหน่วยงานเหล่านั้น (จรัส สุวรรณเวลา, รัฐหรือองค์กรท้องถิ่น ? ใครควรเป็นคนจัดบริการสาธารณะ) โดยเฉพาะความสามารถในการจำแนกแยกแยะกลุ่มคนผู้ยากลำบาก ซึ่งมีความหลากหลาย ซับซ้อน และมีความผันแปรเป็นอย่างยิ่ง รวมถึงการที่จะเปิดโอกาสให้คนด้อยโอกาสเหล่านี้ ได้เข้าถึงบริการของรัฐ

ในบทนำเสนอนี้ ผู้เขียนต้องการอธิบายถึง Social Safety Nets ในทัศนะว่า เป็นการให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันของคนหรือกลุ่มคน ตั้งแต่ระดับครัวเรือน ระดับเครือญาติ ไปจนถึงเครือข่ายความสัมพันธ์ของคนและกลุ่มคนต่างๆ ของสังคมในชนบท โดยเฉพาะเมื่อต้องประสบกับภาวะวิกฤต กลไกการรับมือกับภาวะเหล่านี้มีอยู่แล้วในสังคมระดับจุลภาค หากทว่าความเปลี่ยนแปลงทางด้านต่างๆ ในปัจจุบันทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ได้ทำให้การช่วยเหลือตนเองระดับครัวเรือน การเป็นหลักพึ่งพิงให้กับพี่น้อง ญาติมิตรในยามอันจนนั้นลดลง จึงจำเป็นที่เราต้องพิจารณาพื้นฐานความสัมพันธ์ทางสังคมแบบเดิม เพื่อนำมาปรับปรุงใช้ให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมใหม่ๆ รวมทั้งการเสริมกลไกอื่นๆ ที่จะสามารถทดแทนความสัมพันธ์ในระดับครัวเรือน เช่น การทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม หรือการจัดความสัมพันธ์เชิงเครือข่าย

2. Social Safety Nets: ประสบการณ์ของกองทุนเพื่อสังคม

2.1 คนจน คนด้อยโอกาสในมุมมองของกองทุนเพื่อสังคม

การให้คำนิยามและความหมาย "คนจน คนด้อยโอกาส" ยังเป็นข้อถกเถียงกันในวงวิชาการ เริ่มตั้งแต่การใช้เส้นความยากจนในการแบ่งมาจนกระทั่งการชี้ให้เห็นว่า *คนไม่ได้จน แต่กลับถูกทำให้จน* ซึ่งเป็นผลเนื่องมาจากนโยบายการทำให้จนของรัฐ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2543)

หรือ การทำให้เป็น *คนขายขอบ* (สุริชัย หวันแก้ว 2543, อ้างใน วีรบูรณ์ วิสารทสกุล, เอกสารร่างยังไม่พิมพ์เผยแพร่) อย่างไรก็ตามการให้นิยามและความหมายในกรอบคิดที่ครอบคลุม และกว้างขวางกว่าเดิม โดยเฉพาะการให้สิทธิเจ้าของปัญหาเป็นผู้อธิบายตีความด้วยตนเอง จะช่วยให้เห็นปัญหาและแนวทางแก้ไขมากขึ้นกว่าเดิม

การดำเนินการจัดการกองทุนเพื่อสังคม เป็นตัวอย่างหนึ่งของความริเริ่มในการพยายาม จัดปรับให้ผู้ด้อยโอกาสมีส่วนร่วมในกระบวนการคิด ตัดสินใจแก้ปัญหาของตนเองมากขึ้น โดยตัวแทนของผู้ยากลำบากเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการพิจารณากองทุนด้วย

โครงการจัดสวัสดิการแก่ผู้ยากลำบากของสำนักงานกองทุนเพื่อสังคม หรือที่เรียกกันสั้นๆ ว่า "SIF เมนู 5" นั้น ค่อนข้างเปิดกว้างในการกำหนดเกณฑ์การคัดเลือก และกรอบแนวทางการจัดจำแนกกลุ่มผู้รับประโยชน์ โดยแบ่งกลุ่มเป้าหมายเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มประเภทที่ 1 ผู้พิการที่ถูกทอดทิ้ง กลุ่มคนชราขาดคนดูแลผู้ป่วยด้วยโรคร้ายแรง

กลุ่มประเภทที่ 2 ครอบครัวยากจนไม่มีที่ดินทำกิน คนตกงาน และเด็ก/เยาวชนที่ไม่มีทุนศึกษา

กลุ่มประเภทที่ 3 คนด้อยโอกาส ขาดแคลนเงินทุนในการประกอบอาชีพ คณะกรรมการพิจารณากองทุนฯ ได้เพิ่มเติมกลุ่มผู้รับประโยชน์ให้หลากหลาย เพื่อความเหมาะสมและยอมรับกันได้ตามสภาพสังคม เศรษฐกิจในแต่ละพื้นที่ดำเนินการเป็นกลุ่มย่อย 11 กลุ่ม เช่น ผู้ติดเชื้อเอดส์ และผู้ที่ได้รับผลกระทบ ผู้พิการ ผู้สูงอายุ เด็กขาดผู้อุปการะ สตรีชนเผ่า คนตกงาน/ว่างงาน ผู้ติดยาเสพติด ฯลฯ (ชูพนิจ เกษมณี: 2543)

จากการศึกษาของสุสิมานและคณะฯ พบว่าการให้นิยามและความหมายของความ ยากจนจากคณะกรรมการที่มาจากตัวแทนของผู้ยากลำบาก เป็นการให้นิยามที่บ่งบอกถึงทั้งตัวปัญหาและบริบทของปัญหาไปพร้อมกัน เช่น คนจนนั้นหมายถึง ..ทำงานวันนี้ แต่

กินไปตั้งแต่เมื่อวานแล้ว, ไม่มีงานประจำต้องรับจ้างรายวัน, ไม่มีที่ดินหรือมีน้อยเกินไป, ลูกต้องหยุดเรียน, หรือ สภาพบ้านเรือนและความเป็นอยู่ย่ำแย่, หรือ ชี๊เมา ชี๊ไฟ ("รายงานการประเมินผลกระทบทางสังคมของวิกฤตเศรษฐกิจใน ภาคใต้ของประเทศไทย", ศุภีมาน วงศ์สุภาพและคณะ, อ้างใน นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2543)

อาจารย์นิธิยังย้ำอีกด้วยว่า การให้นิยามในลักษณะนี้มีพลังที่จะสามารถนำไปสู่การค้นหาแนวทางแก้ไขปัญหาได้ด้วย เพราะการให้ความหมายเรื่องคนยากจนโดยคณะกรรมการ ที่เป็นชาวบ้านเองนี้ ได้ช่วยชี้ช่องให้เห็นถึงสาเหตุของปัญหาซึ่งล้วนแต่เป็นปัญหาเชิงโครงสร้างทั้งสิ้น (นิธิ, อ้างแล้ว)

2.2 ประสบการณ์การจัดสวัสดิการแก่ผู้ยากลำบากในชุมชน

กลุ่มออมทรัพย์บ้านใหม่ไทยเจริญ, บ้านใหม่ไทยอุดม, บ้านมะขามป้อม และบ้านโนนสุวรรณ เป็นกลุ่มเครือข่ายออมทรัพย์ของตำบลบ้านใหม่ อำเภอหนองบุญมาก จังหวัดนครราชสีมา ดำเนินงานร่วมกันภายใต้ชมรมส่งเสริมเกษตรออมทรัพย์โคราช ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2536 ทางเครือข่ายเข้าร่วมโครงการจัดสวัสดิการกับทางสำนักงานกองทุนเพื่อสังคม โดยได้รับทุนสนับสนุนในการจัดการเป็นเงิน 1,461,400 บาท (ตัวเลขเดือนมีนาคม 2543) ทางกลุ่มได้จัดสรรเงินเพื่อช่วยเหลือผู้ยากลำบากที่เป็นผู้ชราและผู้พิการ จำนวน 29 ราย ผู้ที่ยากจนขาดที่ดินทำกิน จำนวน 18 ราย และผู้ที่ไม่มียุทธในการประกอบอาชีพ จำนวน 181 ราย

ตัวเลขข้างต้นอาจจะมองดูไม่แตกต่างจากข้อมูลอื่นๆ หากว่าสนใจแต่เฉพาะตัวเลข แต่จุดที่สำคัญของประสบการณ์ของกลุ่มชาวบ้านที่หนองบุญมาก ก็คือ กระบวนการในการจัดการเงินทุนสนับสนุนที่ได้กลายเป็นการสร้างกระแสความสนใจในหมู่ชาวบ้าน ที่จะเข้าร่วมรับรู้ และติดตามการจัดการในครั้งนี้อย่างคึกคัก กว้างขวาง มีการตั้งวงเสวนา พุดคุย ทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการอย่างต่อเนื่อง

เนื่อง เพื่อปรึกษาหารือถึงวิธีการและแนวทางในการจัดการเงินทุนนี้
อย่างทั่วถึง และเป็นธรรมมากที่สุดเท่าที่จะทำได้

คณะกรรมการเครือข่ายกำหนดว่าการเสนอรายชื่อผู้รับ
ประโยชน์จะต้องมาจากการสำรวจ เก็บข้อมูลที่ชัดเจนของ
คณะกรรมการกลุ่ม โดยห้ามมีการยัดใส่ข้อมูลอย่างเด็ดขาด จากการ
ร่วมกันทำงานเป็นทีม และการได้พูดคุยกับผู้ยากลำบาก ได้บันทึก
สภาพความเดือดร้อน และประชุมโต้เถียงกับกลุ่มผู้เดือดร้อนและ
ญาติๆ ของคนเหล่านั้น เกี่ยวกับเกณฑ์ในการคัดเลือก และการให้
ความช่วยเหลือ เป็นผลให้คณะกรรมการในระดับชุมชนได้เรียนรู้
และตระหนักถึงความละเอียดอ่อน และความซับซ้อน ยุ่งยากในการ
ทำงานช่วยเหลือคนยากลำบากในชุมชนของตนเองเป็นอย่างดี

เงื่อนไขที่ทำให้กลุ่มออมทรัพย์บ้านใหม่แตกต่างจากกลุ่ม
อื่นๆ ดังระบุไว้ในรายงานการติดตามและประเมินผลว่า "...จากการ
สังเกตพบว่า กรรมการในกลุ่ม 4 หมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นผู้มีฐานะ
ยากจน ที่ต้องการเข้ามามีส่วนร่วมบริหารงานโครงการ เพราะเกิด
ความรู้สึกว่า ถ้าไม่สามารถมีส่วนร่วม เงินทุนสนับสนุนก็จะมาไม่ถึง
คนยากจน."

ปัจจัยสำคัญที่น่าจะเป็นจุดชี้ขาดว่า การจัดสวัสดิการของ
เครือข่ายได้รับผลดี ก็คือ "กว่า 80% ของจำนวนคณะกรรมการเป็น
ผู้หญิงและมีฐานะค่อนข้างยากจน แต่มีความกระตือรือร้นในการจัด
หาทุนเพื่อช่วยเหลือคนในชุมชน กระตือรือร้นในการหาความรู้เพิ่ม
เติม เพื่อนำมาเผยแพร่ให้คนในชุมชนได้พัฒนาความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น"

ในการที่จะทำให้ประสบการณ์ที่มีความเฉพาะตัวเป็นไปตาม
เงื่อนไขและสภาพการณ์ของแต่ละถิ่น แต่ละที่ แต่ละกลุ่มองค์กร
เหล่านี้ มีการพัฒนาการจัดการได้อย่างต่อเนื่องนั้น คณะประเมินผลฯ
มีข้อเสนอไว้ว่า "...ในการดำเนินโครงการช่วยเหลือผู้ยากลำบาก
พบว่า คณะกรรมการระดับหมู่บ้านในหลายเครือข่าย เริ่มรับรู้และ
เรียนรู้รายละเอียด การช่วยเหลือผู้ยากลำบากที่เป็นผู้พิการทั้งร่าง

กายและสมอง, ผู้ป่วยโรคเอดส์ ผู้ชรา ที่มีรายละเอียด สภาพการณ์ ปัญหา สาเหตุที่แตกต่างหลากหลาย ต้องการวิธีการจัดการกับปัญหา ที่แตกต่างกัน จากการสัมภาษณ์และสังเกตของคณะประเมินพบว่า การลงไปค้นหา-สำรวจ จัดทำข้อมูลของผู้ยากลำบาก..คณะกรรมการ ชุมชนของหลายเครือข่ายเริ่มสนใจใคร่รู้ในปัญหาเหล่านี้ มีการนำ มาพูดคุย ปรึกษาหารือเพื่อหาทางแก้ไขอย่างกระตือรือร้น . คณะประเมินผลฯมีความเห็นว่าควรสนับสนุนให้มีการสร้างกระบวนการเรียนรู้เหล่านี้ให้เป็นระบบต่อเนื่อง เพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจ ให้คณะกรรมการเหล่านี้สามารถวางแผน, และวางมาตรการการช่วยเหลือกลุ่มผู้ยากลำบากเหล่านี้ได้อย่างต่อเนื่องเป็นรูปธรรมและมี ประสิทธิภาพ มากยิ่งขึ้น "

จากประสบการณ์ของกลุ่มหนองนูนนาก สรุปเป็นบทเรียนได้ ว่า การเรียนรู้ร่วมกันในชุมชน ทั้งคณะกรรมการกลุ่มและผู้ยากไร้ ก่อ ให้เกิดการยกระดับสำนึก ทักษะ และความเข้าใจ ในการจัดสวัสดิการ กับกลุ่มคนที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

- 1) เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในชุมชน โดยเฉพาะการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ติดต่อบริการของกันในชุมชน หรือวงเสวนาร่วมกัน
- 2) การศึกษา วิเคราะห์หาผู้ยากลำบากในชุมชน และการ ปรึกษาหารือสภาพการณ์ ปัญหา ช่วยกระตุ้นสำนึกของผู้เกี่ยวข้อง เหล่านี้ ทำให้เกิดเงื่อนไขให้คณะกรรมการต้องใส่ใจในการทำงานช่วยเหลือ เพื่อบรรเทาปัญหาของผู้เดือดร้อนยากลำบากอย่างมีบูรณาการ
- 3) มีการพัฒนาทักษะ ความสามารถของคณะกรรมการใน การจัดการกองทุน เช่น การเงิน การทำบัญชี การจัดการประชุม ฯลฯ

3. กลไกการรับมือในภาวะวิกฤตกับบริบททางสังคม

3.1 ความเชื่ออาหารไม่ได้เกิดในสุญญากาศ

สภาพที่เปลี่ยนแปลงไปของสังคมปัจจุบันทำให้การอุดหนุน จุนเจือ และช่วยเหลือกันภายในครอบครัว กลุ่มเครือญาติ กลุ่มพวกพ้องและชุมชน ที่ในอดีตถือเป็นเรื่องปกติธรรมดา แทบกลายเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ หรือเกินกำลังในปัจจุบัน สาเหตุโดยทั่วไปมาจากการคลายตัวของสายใยสัมพันธ์ของครอบครัว และการดำเนินชีวิต ทั้งการผลิต บริโภค ไปตามชีพจรของสังคมทุนนิยมแล้ว หากพิจารณาในสังคมระดับย่อยก็พบว่า บริบททางสังคมที่จะส่งผลต่อความเชื่ออาหารมีตัวอย่างที่สำคัญ เช่น การจัดความสัมพันธ์ในครัวเรือน การจัดสรรทรัพยากรในสายเครือญาติ การติดต่อสัมพันธ์ของเครือข่ายอย่างไม่เป็นทางการ หรือความสัมพันธ์เชิงอำนาจในชุมชน เนื่องจากข้อจำกัดในด้านเวลาและกรณีศึกษา จึงขออภิปรายเพียงบางประเด็น

กรณีศึกษา: ยายแก้ว และ ตาไทย

ยายแก้ว อายุ 74 ปี และ ตาไทย อายุ 94 ปี สองคนผิวเมื่อย อยู่ในบ้านตามลำพังมาเป็นเวลา 7 ปีแล้ว หลังจากลูกสาวและลูกเขย ย้ายไปอยู่ปากช่อง เพื่อเลี้ยงหลาน สภาพของตาไทยนั้นมองจากภายนอก ยังดูแข็งแรงดีอยู่ รูปร่างท่าทางเหมือนนักเลงเก่า ตามตัวมี รอยสักยันต์เต็มหน้าอกและขาทั้งสองข้าง ตาไทยไปไหนมาไหนด้วย ตัวเองไม่ได้ เพราะตามองไม่ค่อยเห็นและหูตึง ยายแก้วต้องดูแลทั้ง ตนเองและ ตาไทย ทั้งการหาทำมาหากิน หุงหาอาหาร และกิจธุระ ส่วนตัวประจำวัน รวมไปถึงการทำความสะดวกการขับถ่ายทุกซั่ หนัก-เบาของตาไทยด้วย ซึ่งที่ผ่านมายายแก้วยังพอทำไหว แต่เข้า มาปีนี้ยายแก้วบ่นปวดขา เมื่อเวลาต้องเดินไกลๆ

ยายแก้วมาอยู่กับตาไทยตั้งแต่อายุ 20 ปี เมื่อตอนมาก็มีลูก สาวอายุ 1 ขวบติดมาด้วย ชื่อ ทองม้วน ยายแก้วนั้นแต่งงานตั้งแต่ อายุได้ 18 ปี แต่งงานแล้วมาอยู่ที่บ้านสามี สามีดูแลไม่ดีและไม่ ค่อยอยู่บ้าน ปลอ่ยให้ยายแก้วอยู่กับแม่ผิวตามลำพัง ยายแก้วรู้สึก ว่าถูกใช้ให้ทำงานหนัก ด้วยความที่เป็นลูกคนเล็ก และที่บ้านมีฐานะ ร่ำรวย ไม่คุ้นเคยกับการทำงานหนักในไร่นา เมื่อรู้สึกตัวเองโดน หลอก เลยหนีกลับบ้าน ที่จ.ร้อยเอ็ด ทั้งๆที่กำลังตั้งท้องอยู่

ตาไทยขณะนั้น เป็นเจ้ามือหอยใหญ่ มีฐานะมั่นคง มีที่นา มาก เมียของตาไทยซึ่งคอยเป็นธุระหาผู้หญิงมาเป็นเมียน้อยด้วย และมาช่วยงานที่บ้านด้วย ก็ไปติดต่อยายแก้วซึ่งคลอดลูกแล้วให้ไป อยู่ด้วยกันโดย สัญญาว่าจะไม่ต้องทำงานหนัก หลังจากยายแก้ว ตกกลงไปอยู่ด้วย กลับถูกเมียเก่าของตาไทย ใช้ให้ทำงาน ในไร่นา อย่างหนัก ยายแก้วจึงคิดที่จะหนีกลับบ้านอีก ตาไทยรู้เข้าก็โกรธ เมียของตนที่ไม่ทำตามสัญญา กอปรทั้งเห็นใจสงสารยายแก้ว จึงตัด สิ้นใจเลิกกับเมียเก่า ทั้งสมบัติทั้งหมดไว้กับเมียเดิม มาแต่ตัว ช่วย

กันทำมาหากินร่วมกับยายแก้วจนมีฐานะพอสมควร สามารถหาซื้อที่นาใหม่ได้จำนวนไม่น้อย

ลูกหลานของตาไทยที่เกิดจากเมียเก่าก็ได้รับการส่งเสริมให้เรียนหนังสือจากน้ำพักน้ำแรงของยายแก้ว และตาไทยด้วย จนสำเร็จการศึกษามีงานทำ มีตำแหน่งใหญ่โตพอสมควร ทั้งเป็นตำรวจทหาร และเป็นครู เมื่อถึงเวลาแต่งงานยายแก้วก็ยังได้ขายที่นาไป ตกแต่งสินสอดให้ ยายแก้วเล่าว่าลูกหลานของตาไทย เพียรมาขอที่นาที่มีอยู่ แต่ตาไทยให้เป็นสิทธิของยายแก้วที่จะอนุญาตหรือไม่ อนุญาตก็ได้ เมื่อยายไม่ให้ ลูกหลานๆ ก็ไม่ค่อยมาเยี่ยมเยียน

ลูกหลานที่มีฐานะเหล่านี้ จะมาเยี่ยมปีละครั้งหรือปีเว้นปี ในช่วงสงกรานต์หรือวันหยุดสำคัญ โดยให้เงินไว้คร่าวๆ 100 - 200 บาท ส่วนลูกสาวของยายแก้วที่ชื่อทองม้วน แม้จะมีฐานะไม่ดีและแยกออกไปอยู่ต่างหากแล้ว ก็มักจะแวะเวียนมาเยี่ยม ด้วยความผูกพันมากกว่า เพราะตาไทยเลี้ยงดูมาตั้งแต่เล็ก ที่นาของยายแก้ว และตาไทย ทองม้วนก็เอาไปจำนองไว้ 30 ไร่ เพื่อนำเงินให้สามีไปทำงานต่างประเทศ แต่ถูกคนหลอกเอาเงินไป ตอนนี่ที่ทั้ง 30 ไร่ก็ยังติดจำนองอยู่

กรณีนี้เป็นตัวอย่างหนึ่งจากหลายกรณีที่พบในระหว่างการติดตามและประเมินผลโครงการฯ และได้ร่วมสังเกตการณ์และเรียนรู้ถึงภาวะแวดล้อมทางสังคมที่จะเอื้อให้เกิด ความรู้สึกที่จะช่วยเหลือกันและกัน จะเห็นได้ว่าการคาดหวังให้สำนึกในการช่วยเหลือ ดูแลผู้ยากลำบากในภาวะวิกฤตนั้น ไม่อาจเกิดขึ้นได้อย่างที่เรียกว่าเป็นไปเองตามธรรมชาติ หากแต่เกิดขึ้นจากการจัดวางความสัมพันธ์ในครัวเรือน ญาติ พี่-น้อง และมีตรสหาย อย่างเหมาะสม ความรู้ความเข้าใจที่ละเอียดอ่อนจำเป็นอย่างมากในการทำงานลักษณะนี้

จากกรณีศึกษาของยายแก้วและตาไทย เป็นเฉพาะกรณีศึกษาของผู้ชรา มีข้อสังเกตที่พบเกี่ยวกับการจัดความสัมพันธ์ที่จะทำให้ผู้สูงอายุได้รับการยอมรับนับถือ และเป็นที่ต้องการของคนในครอบครัว ดังนี้

- มีความสามารถในการให้ได้ตามสมควร ในประเด็นนี้ พบว่าผู้สูงอายุที่ได้รับเงินช่วยเหลือจากทางราชการที่จ่ายให้เป็นประจำ เดือนละ ๒๐๐บาทนั้น เก็บเงินนั้นไว้เพื่อทยอยจ่ายให้กับลูกหลาน เป็นครั้งคราว เพื่อแสดงว่าตนยังคงมีกำลังให้ได้อยู่ แม้จะเป็นเงินจำนวนไม่มาก เท่าใดนักก็ตาม
- สามารถเอื้อประโยชน์ ในทางที่เหมาะสมกับครอบครัวนั้นๆ ได้ตามสมควร อาจจะเป็นโดยการช่วยดูแลงานบ้าน เล็กๆ น้อยๆ งานเลี้ยงดู ลูกหลาน รวมถึงการทำงานที่ต้องอาศัยประสบการณ์ ทักษะ ความชำนาญเฉพาะด้านเฉพาะเรื่อง
- มีความสามารถที่จะดูแลตนเอง จัดการกิจวัตรประจำวันของตนเองได้ในระดับหนึ่ง ไม่เป็นภาระกับผู้อื่นโดยสิ้นเชิง (หรือต้องพึ่งพาสมาชิกคนอื่นของครอบครัวอย่างสิ้นเชิง)
- เป็นศูนย์รวมทางจิตใจ ให้กับครอบครัว ทั้งนี้โดยการจัดวางความสัมพันธ์ที่เหมาะสมกับสมาชิกคนอื่นในครอบครัว มีวุฒิภาวะทางอารมณ์ที่เหมาะสมกับวัย มีความประพฤติ / คุณธรรม การดำเนินชีวิตที่น่าเคารพ น่านับถือ
- จัดสรรแบ่งปันทรัพย์สินอย่างเป็นธรรม จัดการทรัพย์สินให้กับลูกหลานอย่างยุติธรรม ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง หรือกระทำไปโดยความลำเอียงซึ่งจะก่อให้เกิดความคลางแคลงใจได้

3.2 ครอบครัวเดี่ยวยุคใหม่แพ้วักกัด

ขนาดของครัวเรือนที่เล็กลง จำนวนสมาชิกที่ลดลง และการแยกย้ายออกไปทำมาหากิน ต่างถิ่นในยุคเศรษฐกิจเสรี ทำให้ความสัมพันธ์ความผูกพันกันอย่างแน่นเหนียวของสมาชิกในครอบครัว

ชนบทเปลี่ยนแปลงไป จากการที่เคยได้อยู่อาศัยได้ขายคาเดียวกัน ร่วมกันทำกินบนผืนดินเดียวกัน เหลือเพียงการพึ่งพากันโดยอาศัย กรอบทางเศรษฐกิจเป็นหลัก ส่วนความรู้สึก ผูกพันห่วงใยกัน ที่ถือว่าเป็นคุณค่าทางจิตใจกลับถูกลดคุณค่าลงเหลือเป็นเพียงความสัมพันธ์ ที่เป็นด้านรอง แต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับระดับความรุนแรงของภาวะวิกฤตที่ เข้ามากระทบต่อครัวเรือนนั้นๆ

กรณีศึกษา: ครอบครัวของชาญ

ชาญ เด็กหนุ่มวัย 25 ปี เพิ่งแต่งงานและมีลูกเล็กๆ 1 คน จบการศึกษาระดับ ปวส. ได้งานทำในบริษัทเอกชน มีรายได้ดีพอสมควรที่จะเลี้ยงครอบครัวเล็กๆในกรุงเทพฯ ได้ตามอัตภาพ ภรรยาของชาญ จบการศึกษาระดับปวส.และทำงานในบริษัทเดียวกัน ดูเป็นการเริ่มต้นที่สดใสของครอบครัวต่างจังหวัดในเมืองใหญ่

บ่ายวันหนึ่ง ขณะที่ชาญขับรถมอเตอร์ไซด์เพื่อไปทำธุรกรรมมอเตอร์ไซด์ของชาญชนกับรถยนต์ ที่ขับตัดหน้าในระยะกระชั้นชิด ชาญล้มลงหัวฟาดพื้น สมองได้รับการกระทบกระเทือนอย่างแรง ชาญต้องรักษาตัวในโรงพยาบาลนานเป็นเวลาถึง 3 เดือน โชคดีที่คู่กรณีรับผิดชอบค่ารักษาพยาบาลทั้งหมด พร้อมทั้งจ่ายค่าชดเชยให้เป็นเงินก้อนหนึ่ง

แม้ซึ่งอยู่ต่างจังหวัดได้มาอยู่เฝ้าดูแลชาญตลอดเวลาที่อยู่ในโรงพยาบาล แม้จะได้รับการรักษาอย่างดี แต่สภาพของชาญก็ไม่น่าจะกลับไปเป็นปกติเหมือนเดิมได้อีก ชาญนอนเป็นคนไม่รู้สติ ต้องให้อาหารผสมทางสายยาง มีคนคอยดูแลเรื่องความสะดวกในการ ขับถ่ายตลอดเวลา ทั้งหมดนี้แม่เป็นคนลงมือทำ พี่สาวต้องลาออกจากงาน มารับจ้างใกล้บ้าน เพื่อช่วยแม่ดูแลชาญด้วยความหวังว่า

ลูกชายและน้องชายเพียงคนเดียว จะกลับคืนสภาพเป็นชาวนาที่
แข็งแรง สมบูรณ์คนเดิม

เมียสาวของชาวนา หลังจากที่ชาวนาได้รับอุบัติเหตุ ก็ได้แยกตัว
ออกมาและนำลูกสาวคนเดียวไปด้วย ระยะเวลาไม่กี่ปีก็โทรศัพท์มาถามไถ่
อาการของชาวนาบ้าง ต่อมาเมื่อได้รับเงินชดเชยจากบริษัทที่ทำงานอยู่
และได้เงินประกัน ก็ลาออกจากบริษัท เอาลูกสาวกลับไปเลี้ยงที่บ้าน
เดิม หลังจากนั้นแม่ก็บอกว่า ไม่มีโทรศัพท์ จากเธอมาถามเรื่อง
อาการของชาวนาอีกเลย

การดูแลสุขภาพความเป็นอยู่และการฟื้นฟูสภาพร่างกายของ
ชาวนา ตกเป็นภาระของแม่และพี่สาว แม่ที่เคยมีสุขภาพสมบูรณ์
แข็งแรง น้ำหนักลดลงถึง 20 ก.ก. กิจกรรมส่วนตัวทั้งหมดต้องยุติลง
เวลาที่มีในแต่ละวันหมดไปกับการดูแลคนป่วย ทั้งการผสมอาหารให้
ทางสายยาง นวด พลิกตัวผู้ป่วย เปิดเพลงให้ฟัง และชวนพูดคุย
รวมทั้งพาไปหาหมอตามกำหนด ทั้งหมดทำไปด้วยความหวังว่า
สักวันหนึ่งชาวนาจะฟื้นกลับคืนมาเหมือนเดิม แม่นั้นเชื่อว่าชาวนายังคง
มีประสาทรับฟังได้อยู่ เพราะหลายครั้งสังเกตเห็นว่าชาวนามีน้ำตาซึม
ออกมา เมื่อคนที่มาเยี่ยมพูดถึงเมียและลูกที่ขาดการติดต่อไปนาน

ชาวนาเป็นผู้ยากลำบากที่กลุ่มเครือข่ายออมทรัพย์ ต.บ้านใหม่
คัดเลือกให้ได้รับการช่วยเหลือตามหลักเกณฑ์การพิจารณาของ
คณะกรรมการของชุมชน ตามโครงการช่วยเหลือผู้ยากลำบากอย่าง
เร่งด่วนของกองทุนเพื่อสังคม (ปี 2543) คณะกรรมการได้สอบถาม
และรับรู้ปัญหาของชาวนาโดยละเอียดในขั้นตอนการสำรวจข้อมูล
หลังจากนั้นงบประมาณการช่วยเหลือที่จำกัด ได้ถูกนำไปจัดซื้อข้าว
ของที่สามารถนำมาทำเป็นอาหารเหลวให้กับผู้ป่วย โดยทางครอบครัว
จะระบุสิ่งของที่ต้องการให้คณะกรรมการจัดมาให้ การเยี่ยม
เยียนเป็นกำลังใจของคณะกรรมการในชุมชนด้วยกันเอง ทำให้บ้าน
ของชาวนาไม่เงียบเหงาเกินไปนัก แม่ของชาวนาบอกว่าดีใจที่ยังมีคน
อื่นๆมารับฟังเรื่องราวความทุกข์ของครอบครัวตนเองบ้าง

ครอบครัวเดี่ยวขนาดเล็กของชาญไม่สามารถรับมือกับปัญหานี้ได้ เมียสาวของชาญ ตัดสินใจหอบลูกเล็กกลับไปอยู่กับแม่ของตนเองที่บ้านต่างจังหวัด ท่ามกลางเสียงติติงว่า ทั้งตัวพิการ คงเป็นเพราะเธอตระหนักดีว่าลำพังตนเองและลูกเล็ก ไม่อาจรับภาระที่เพิ่มขึ้นในการดูแลหัวหน้าครอบครัวที่พิการได้

ชาญได้รับการชดเชยจากบริษัทเมื่อเลิกจ้าง การชดเชยจากการประกันภัย รวมทั้งการช่วยเหลือผู้พิการของกรมประชาสงเคราะห์ ซึ่งเป็นการช่วยเหลือตามระบบเท่าที่ควรจะเป็นแล้ว หากแต่ความต้องการการเอาใจใส่ดูแลอย่างใกล้ชิด การช่วยเหลือที่ตรงตามความต้องการ รวมถึงกำลังใจที่ไม่ได้ต้องการแต่เฉพาะชาญตัวผู้เดียวตร้อนลำบากเท่านั้น หากแต่รวมถึงผู้ที่แวดล้อมรอบข้าง เช่นแม่และพี่สาวของชาญด้วย ความต้องการเหล่านี้ไม่อาจตอบสนองได้โดยการจัดการระบบโครงสร้างการบริการทางสังคมเท่านั้น แต่หวังจะได้มาจากความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวกับกลุ่มในชุมชน ในอันที่จะร่วมกันเสริมสร้างกลไกรับมือกับภาวะวิกฤต

4. สรุปและเสนอแนะ

4.1 การพิจารณาที่บริบทของปัญหาร่วมกับตัวปัญหามากกว่าพิจารณาเฉพาะที่ตัวปัญหาอย่างเดียว

การช่วยเหลือโดยพิจารณาเฉพาะที่ตัวผู้เดือดร้อนหลายกรณี เป็นการแก้ที่ปลายเหตุ แต่ส่วนใหญ่ปัญหาของผู้เดือดร้อนจะมาจากสิ่งที่อยู่แวดล้อมรายรอบตัว เช่น ภาวะการเปลี่ยนแปลง อาชีพ วิถีการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป ครอบครัว กลุ่มเพื่อน ชุมชน การเปลี่ยนแปลงค่านิยม สาเหตุเหล่านี้เป็นมูลเหตุสำคัญในการก่อให้เกิดปัญหาต่อผู้เดือดร้อนยากลำบาก และจะเป็นตัวกำหนดระดับของความเร่งด่วนและความรุนแรงของปัญหาด้วย ดังนั้นการแก้ไขปัญหา

จะทำได้ โดยอาศัยความเข้าใจในเหตุปัจจัย และเงื่อนไขที่แวดล้อม หรือปัจจัยเอื้อที่ทำให้เกิด การเปลี่ยนแปลงนั้นๆ

4.2 การให้โอกาสคนยากจนเข้าร่วมอย่างมีศักดิ์ศรี

การช่วยเหลือผู้ยากลำบากไม่ได้เป็นเพียงความช่วยเหลือ ด้านเศรษฐกิจเท่านั้น แต่มีนัยยะทางสังคมอยู่มาก ผู้ยากลำบากที่ได้รับการคัดเลือกจากชุมชนนั้น รู้สึกเหมือนว่าได้รับการยอมรับจาก ชุมชน รู้สึกเป็นสมาชิกของชุมชน การเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนนั้น เป็นสิ่งสำคัญมากสำหรับคนยากจน หรือคนด้อยโอกาส เนื่องจาก การมองเห็นคุณค่าของคนเหล่านั้น ช่วยทำให้เกิดสายสัมพันธ์ทาง สังคมระหว่างคนในกลุ่ม/ชุมชนเดียวกันได้เป็นอย่างดี ความรู้สึกนี้เป็น สิ่งสำคัญที่ช่วยให้คนจน คนด้อยโอกาส มีความมั่นใจพอที่จะเข้าร่วม กิจกรรมกลุ่ม หรือชุมชนมากยิ่งขึ้น และด้วยความรู้สึกที่ว่าตนเองนั้นมี ศักดิ์ศรี

4.3 ความสัมพันธ์เชิงอำนาจของกลุ่มคนที่เกี่ยวข้อง

ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้-ผู้รับ จากการสังเกตไม่ปรากฏการ เกิดความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์อย่างเด่นชัด หากแต่พบว่า ความสัมพันธ์ของกลุ่มต่างๆ จะมีความซับซ้อนและเกิดขึ้นในหลายลักษณะ เช่น ในบางกรณีพบว่า มีอยู่บ้างที่คณะกรรมการมีพฤติกรรมการปิด กั้นข้อมูล ไม่ให้ข้อมูลที่ชัดเจนถูกต้อง หรือใช้วิธีการบริหารจัดการงาน แบบรวบอำนาจ ก็จะส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ขึ้นได้ เช่นกัน

ความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันสังเกตเห็นว่า ขึ้นอยู่กับการจัด ให้มีกระบวนการทำให้เงินทุนเป็นสาธารณะ และการจัดกระบวนการ มีส่วนร่วมของผู้รับประโยชน์ หากมีมากเท่าไร ความรู้สึกการเป็น เจ้าของร่วมกันของชุมชนก็จะเพิ่มขึ้นด้วย และจะช่วยทำให้ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างผู้ให้-ผู้รับลดน้อยลงไปด้วย

4.4 การเสริมสร้างขีดความสามารถของ กลุ่ม องค์กรชุมชน

การเสริมสร้างขีดความสามารถ ไม่ควรจำกัดเฉพาะการอบรมให้ความรู้ เพียงการจัดการด้านเอกสาร บัญชี หรือ รายงาน หรือการมอบหมายงาน การแบ่งงานของกลุ่มหรือเครือข่ายเท่านั้น หากแต่ควรที่จะพิจารณาให้ความรู้ด้านการจัดความสัมพันธ์ระหว่าง คน, กลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกับการจัดสวัสดิการ ทั้งในแง่ความสัมพันธ์ ของผู้ให้-ผู้รับ หรืออีกนัยหนึ่งคือระหว่างผู้ยากลำบากกับคณะกรรมการ, การติดต่อสื่อสารสัมพันธ์กันของคณะกรรมการกลุ่มระดับ ต่างๆ ทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ทั้งนี้เพื่อให้คณะกรรมการเข้าใจถึงสภาพปัญหาและการติดต่อสื่อสารสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจาก การร่วมมือกันทำงานเพื่อพัฒนาชุมชนของตนเอง

เอกสารอ้างอิง :

- 2542 ทศนีย์ ลักษณะภิกขุช. การสังคมสงเคราะห์ชุมชน. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- 2543 ชูพินิจ เกษมณี. รายงานฉบับสังเคราะห์: การดำเนินการติดตามและประเมินผลโครงการจัดสวัสดิการชุมชนเร่งด่วนเพื่อผู้ยากลำบากโดยเครือข่ายองค์กรชุมชนภาคชนบท.
- 2543 นิธิ เอียวศรีวงศ์. คนจนกับนโยบายทำให้จนของรัฐ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์.
- 2543 พรรณพิไล กิจสุดแสง และ แมน ปุโรทกานนท์. โครงการจัดสวัสดิการชุมชนเร่งด่วนเพื่อผู้ยากลำบากโดยเครือข่ายองค์กรชุมชน (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ) . รายงานผลการติดตามและประเมินผล .
- 2544 วีรบูรณ์ วิสารทสกุล. บททดลองเสนอกฎไกและกรอบคิดการช่วยเหลือคนด้อยโอกาส. เอกสารร่าง.
- 1999 Anthony G. Bigio (ed). Social Funds and Reaching the Poor :Experiences and Future Directions : World Bank Washington, D.C..
-

ปากกับปากท้องของคนจน¹

สมศักดิ์ สุขวงศ์²

1. บทนำ

ที่ผ่านมาเรามักกล่าวกันแต่เพียงว่าป่าไม้นั้นมีหน้าที่ 2 อย่าง คือ ทางตรง ซึ่งก็หมายถึงให้ผลผลิตที่เป็นซุง เป็นเยื่อกระดาษ เป็นฟืน แปรรูป ค้าขายได้ กับหน้าที่ทางอ้อม ที่ช่วยรักษาสิ่งแวดล้อม เป็นต้น น้ำลำธาร เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ แนวคิดที่จำกัดเฉพาะ 2 อย่างนี้ ได้ ผังลึกและหล່หลอมเป็นตัวกำหนดสำคัญในการจัดตั้งสถาบัน ตั้งองค์กร รวมไปถึงการเขียนตัวบท

¹ เอกสารประกอบการประชุมเวทีวิชาการ เรื่อง *กระบวนทัศน์ใหม่กับปัญหาความยากจน* จัดโดย สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสำนักงานกองทุนเพื่อสังคม ณ ห้องประชุมจุมภฏ-พันธุ์ทิพย์ ชั้น 4 อาคารประชาธิปไตย-รำไพพรรณี วันที่ 14-15 พฤษภาคม 2544

² ผู้อำนวยการศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก (The Regional Community Forestry Training Center for Asia and the Pacific — RECOFTC) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กรุงเทพฯ

กฎหมายที่ออกมาใช้บังคับคนไทย เรามี พ.ร.บ. ป่าไม้ซึ่งว่าด้วยการ
ทำไม้ พ.ร.บ. ป่าสงวนแห่งชาติ พ.ร.บ. สวนป่า พ.ร.บ. อุทยาน
แห่งชาติ หรือ พ.ร.บ. คุ้มครองและสงวนพันธุ์สัตว์ป่า เป็นต้น เพื่อให้
ป่าไม้ได้ทำหน้าที่เพียง 2 ด้านที่กล่าวมาแล้ว

แต่บทบาทอีกอย่างหนึ่งของป่าไม้ที่ไม่ได้พูดถึงกันก็คือ
ประโยชน์หรือคุณค่าในทางสังคม ทั้งๆ ที่ชีวิตของคนไทยนั้นได้พึ่งพิง
ป่า จนป่าไม้แต่ละแห่ง หรือระบบนิเวศธรรมชาติแต่ละที่นั้น มีส่วน
หล่อหลอมเป็นวัฒนธรรมของท้องถิ่น เป็นวัฒนธรรมของเผ่าไทย
วัฒนธรรมเราหมายถึง การตีค่า ความเชื่อและองค์ความรู้เกี่ยวกับป่า
และการใช้ประโยชน์ อาหารการกินหลายอย่างของคนไทยนั้นมาจาก
ป่า หรือกระทั่งลวดลายรูปทรงของเครื่องจักสานที่ใช้วัสดุจาก
ธรรมชาติ ซึ่งแตกต่างกันไปตามภาค ไปตามเผ่าพันธุ์ที่ประกอบเป็น
ชาติไทย และที่สำคัญป่าไม้เป็นส่วนหนึ่งของระบบการผลิตในการ
ดำรงชีพของคนชนบทไทยอันเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ ซึ่ง
วัฒนธรรมของชาติหลายๆ อย่างยังคงฝากไว้ที่คนชนบทที่ยังรักษา
วัฒนธรรมของชาติไว้ได้หลายๆ อย่าง ขณะที่ในเมืองใหญ่วัฒนธรรม
หลายอย่างได้สูญหาย

สังคมไทยนั้นมีคนจน และก็มีมากเสียด้วย หลังเกิดวิกฤต
เศรษฐกิจ คนจนเพิ่มขึ้นจาก 6.8 ล้านคน(11.4%) เป็น 9.9 ล้านคน
(15.9%) คนจนไม่ใช่ผู้มีรายได้น้อยซ้ำๆ เท่านั้น แต่ยังรวมผู้ขาด
ด้านต่างๆ ขาดทรัพยากรที่เป็นต้นทุนของชีวิต ขาดที่ดินทำกิน ขาด
การศึกษา ขาดข้อมูลข่าวสาร ไม่สามารถเข้าถึงการให้บริการหรือ
ความช่วยเหลือต่างๆ ของภาครัฐมากนัก เป็นคนชายขอบ ด้อยโอกาส
ในสังคม ยิ่งในยุคที่เป็นอุตสาหกรรมนิยม หรือในยุคดอทคอมนี้
คนจนที่ด้อยโอกาสเหล่านี้ถูกทิ้งห่างออกไปเรื่อยๆ

2. ชีวิตคนจนกับธรรมชาติ

คนจนฝากชีวิตไว้กับธรรมชาติ เพราะธรรมชาติให้หลายๆ อย่างแก่เขา เขาจึงชอบป่าธรรมชาติมากกว่า สวนป่าที่ปลูกต้นไม้ชนิดเดียว เมื่อ 2 เดือนที่แล้วได้ไปที่จังหวัดตราด ไปคุยกับลุงตี๋ อยู่บ้านเล็กๆ ช่างป่าชายเลน เมื่อก่อนลุงบอกว่าอยู่กับภรรยา แม่มีลูก 3 คน แต่ลูกก็ดิ้นรนไปขายแรงงานนอกบ้าน ตอนหลังลูกเอาหลานมาทิ้งให้เลี้ยงอีก 4 คน ลุงตี๋บอกว่าอายุก็มากแล้ว ข้าวสาร กะปิ น้ำปลา ก็ได้จากป่าชายเลนนั่นแหละ ลุงหมายถึงจากการจับปูแสม จับปูดำ จับหอยขมาย ลุงอยากให้ที่นั่นยังคงเป็นป่าชายเลนธรรมชาติ เพราะป่าเลนธรรมชาติให้กุ้ง หอย ปู ปลา และเมื่อก่อนนี้เมื่อ 3 ปีที่แล้ว ก็เคยไปที่ตำบลแม่ทา จังหวัดเชียงใหม่ ได้พูดคุยกับหญิงกลางคนที่กระท่อมปลูกข้าวโพดอยู่ริมป่า นั่งสับลำไม้ไผ่เพื่อจักตอก แกบออกเราว่า ทำตอกเพื่อทำไม้เสียบลูกชิ้นส่งไปขายที่เชียงใหม่ ไม้ไผ่ก็ตัดจากลำแก่ๆ มาจากป่าชุมชนข้างไร่ตัวเอง รายได้เก็บหาของป่าจากป่าชุมชนก็ได้ช่วยเหลือเจือจุนในครอบครัว บางบ้านบอกเราว่ารายได้จากเก็บหาของป่า รวบรวมในรอบปีได้ถึง 50% ชุมชนกะเหรี่ยงที่บ้านห้วยหินดำที่จังหวัดสุพรรณบุรีก็เช่นกัน 35% ของรายได้ในรอบปีมาจากการเก็บหาของป่า นี่เป็นเพียงตัวอย่างเล็กน้อยเรื่องของป่ากับปากท้องคนจน พวกเราที่เคยเข้าป่าเข้าดงและพูดคุยกับชาวบ้านย่อมมีประสบการณ์ที่ได้พบเห็น คนอีสาน คนชนบทเข้าป่าตัดไม้ไผ่ นำมาสานทำเป็นกระติบใส่ข้าวเหนียว เป็นรายได้ของชาวบ้านเพื่อยังชีพ แต่เราจะได้พูดคุยและรับฟังมากกว่านี้ในการประชุม 2 วันที่นี้ ชาวบ้านคนจนจะมาบอกให้เราฟังว่าเขาได้อะไรจากป่า เขาทำอะไรร่วมกับป่า และเขาเรียนรู้อะไร

2.1 จะเข้าใจเรื่องของคนจนกับป่าได้อย่างไร

เราจะเข้าใจเรื่องคนกับป่าก็ต่อเมื่อเราเข้าใจองค์ประกอบรายได้และชีวิตความเป็นอยู่ของคนชนบท ปีนึงเขาได้รายได้มาจากไหน ความจริงคนในเอเชียในหลายๆ ประเทศมีถึง 65-80% ที่ประชากรอยู่ในชนบท ชีวิตชนบทเป็นชีวิตที่พึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติ รายได้นอกภาคการเกษตรของเขามาจากป่า มาจากเก็บหาของป่า ป่าช่วยเสริมรายได้จากการขายแรงงาน ช่วยเสริมการเลี้ยงสัตว์ วัว ควาย ของชาวบ้านยังหากินอยู่ตามป่า และตามที่สาธารณะ

สิ่งที่กล่าวมานี้เป็นการใช้ประโยชน์จากป่า โดยวิถีทางชีวิตดั้งเดิม และชาวบ้านทำไปโดยพฤตินัย การใช้ประโยชน์จากป่าที่เป็นวิถีดั้งเดิมของคนชนบท คนในป่า หรือคนรอบป่านี้ตัวเนื้อไม้เป็นเพียงองค์ประกอบเล็กน้อยในการใช้ประโยชน์เท่านั้น แต่ประโยชน์จากป่าของคนจนส่วนใหญ่เป็นผลผลิตที่ไม่ใช่เนื้อไม้ เราเคยเห็นภาพของชนบทมากมาย ที่เห็นกระท่อมชาวบ้านปลูกถั่วปลูกงา หลังคาใบตองตึง ฝาบ้านไม้ไผ่ขัดแตะ มีเพียงเสาที่ใช้ไม้แก่นล่อน สภาพชีวิตเป็นอย่างไร ก็ไม่ต้องกล่าวกันมาก เขาไม่ได้อยู่คฤหาสน์ ความจริงในหลายประเทศพบว่าคนจน จะถางป่าก็เพื่อขอที่ทำกิน แต่การทำลายป่านั้นมักเกิดจากการอพยพโยกย้าย (Immigration) ของคนภายนอกเข้าไปในหมู่บ้าน ไม่ว่าจะเข้าไปกว้านซื้อที่ดิน หรือถูกอพยพมาจากโครงการของรัฐ เช่นการสร้างเขื่อน โครงการอนุรักษ์ที่ผลักดันคนให้ออกจากป่า ย้ายจากที่หนึ่งไปอีกที่หนึ่ง การศึกษาในหลายประเทศรวมไทย ลาว จีน เวียดนาม พบการอพยพโยกย้ายนี้แหละที่ทำให้เกิดการทำลายป่าที่สำคัญ ซึ่งต้องใช้วิธีแก้ไขต่างกัน

ดังนั้นแนวความคิดเดิมที่เชื่อว่า ความจนทำลายป่านั้น นักมานุษยวิทยาบางคนกลับบอกว่าคนจนเขาพึ่งป่า การทำลายป่าทำให้คนจน

2.2 คนจนกลับจนลง

เพราะป่าที่ชาวบ้านเคยพึ่งพิงได้นั้นร่อยหรอลง ถูกทำลาย เป็นเพราะป่าตกเป็นกรรมสิทธิ์ของบุคคล หรือถูกให้สัมปทานแก่บริษัท หรือคนใดคนหนึ่ง หรือไม่รัฐประกาศเป็นสมบัติของรัฐ เป็นป่าที่รัฐจัดการแต่ผู้เดียว คนจนเข้าถึงการใช้ประโยชน์จากป่าได้ยากขึ้นเรื่อยๆ อีกอย่างหนึ่งที่เป็นปรากฏการณ์ที่พบเสมอๆ ก็คือ เมื่อไรก็ตามที่ผลผลิตจากป่ากลายเป็นสินค้าใช้ค้าขายเป็นเงินเป็นทอง ป่าก็จะถูกคนภายนอกผู้มีทุนรอน ผู้มีอิทธิพลเข้าไปขอสัมปทาน หรือไม่รัฐเองเข้าไปจัดการเสียเอง หลายประเทศในเอเชียพบว่าเมื่อป่ามีต้นไม้ใหญ่ รัฐมักจะไม่ยอมให้ชุมชนให้คนจนเข้าไปจัดการ เป็นเช่นนี้เสมอมา ชุมชนจะไม่ได้รับอนุญาตให้ใช้ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจ คนจนใช้ป่าได้เพียงหาเห็ด หาหน่อไม้ หาไข่มด เก็บหาผลผลิตที่ไม่ใช่เนื้อไม้ หรือเก็บหาไม้ตาย เศษไม้ ปลายไม้ เสียเป็นส่วนมาก เราเชื่อว่าป่ายังแก้ไขปัญหาคคนจนไม่ได้ อย่างดีก็เพียงบรรเทา เพราะคนจนไม่มีโอกาสทำธุรกิจจากป่า คนจนถูกใช้เป็นเครื่องมือของการทำลายป่าเสมอ

การเข้าถึงทรัพยากรของคนจนชนบทนั้นเป็นปัญหา ว่ากันว่าที่ภาคอีสาน สาเหตุหนึ่งที่ควายไทยใกล้จะสูญพันธุ์ เพราะที่เลี้ยงสัตว์ สาธารณะหายากขึ้นทุกวันเพราะที่สาธารณะกลายเป็นที่มีเจ้าของ การเข้าถึงทรัพยากรของคนชนบทจึงถูกตัดทอนลงเรื่อยๆ ยิ่งประเทศที่มีการฉ้อราษฎร์บังหลวง มีอิทธิพลทางการเมือง ป่าจะถูกเปลี่ยนเป็นการใช้ประโยชน์ที่ดินที่ไม่ใช่ป่า เช่นเปลี่ยนเป็นที่เกษตร หรือถูกบุกรุกเป็นคฤหาสน์ สนามกอล์ฟ นาุ้ง ได้ง่าย คนชนบทจึงถูกเบียดไปอยู่ในที่ซึ่งไม่เหมาะสมกับการเกษตรมากขึ้นเรื่อยๆ กลายเป็นคนขายขอบคนจนชนบทที่ยังจนลง ช่องว่างยิ่งห่างไกล

3. ชุมชนได้ทำอะไรไปบ้างแล้ว?

หนึ่งทศวรรษที่ผ่านมา เพราะป่าถูกทำลาย สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม คนจนเขาก็ตระหนักดี เขาทราบดีว่าเมื่อป่าหมดเขายังจนลง เพราะเขาอยู่ใกล้กับความเสื่อมโทรม ชุมชนจึงได้รวมตัวกันปกป้องป่าฟื้นฟูป่า และจัดการของป่า ป่าชุมชนจึงเกิดขึ้นใหม่มากทั่วประเทศไทยในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา ความจริงป่าชุมชนที่มีอายุนับร้อยปีนั้นเหลือน้อย เพราะได้ถูกแรงภายนอก ถูกอำนาจภายนอกกัดกร่อนไป หรือถูกรัฐเข้าครอบครองจนป่าที่จัดการโดยท้องถิ่นได้ล่มสลายไปมากแล้ว ป่าชุมชนเกิดใหม่นี้ก็เพื่อตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนไป หรือตอบสนองต่อทรัพยากรที่ขาดแคลน มีองค์กรที่ทำงานใกล้ชิดกับประชาชนได้นำกระบวนการและนำแนวคิดป่าชุมชนนี้กลับเข้าไปในหมู่บ้าน ที่เขาราวเทียนทอง จังหวัดชัยนาท ป่าไผ่รวกเกือบหมื่นไร่ได้เสื่อมโทรม ตั้งแต่ยุคพืชไร่ขยายตัวเข้าไป และคนต่างถิ่นจากหลายจังหวัดอพยพเข้าไป ตลอดจนโครงการฟื้นฟูไฟในอดีตเพราะป่าเสื่อมลงเรื่อยๆ ไฟป่าใหม่เป็นประจำ กลางคืนมองดูจวกรวเทียน การเก็บหาหน่อไม้ก็ไม่มีใครดูแล เกินกำลังผลิต ไม่มีการจัดการดูแลกัน แต่เมื่อ 3 ปีที่ผ่านมา ชาวบ้านรวมตัวกันจัดการป่าไผ่ เดียวนี้มีการประกาศปิดฤดูกาลเก็บหาหน่อไม้ประจำปี ซึ่งมีในราวเดือนกันยายนของทุกปี กลายเป็นกฎการเก็บหาหน่อไม้ของหมู่บ้าน โดยวิธีนี้หลังปิดฤดูเก็บหาในเดือนกันยายนแล้วกอไผ่รวกมีหน่อเกิดใหม่อีก 5-7 หน่อ กลายเป็นลำเลียงกอในปีต่อไป อย่าลืมว่าหน่อไม้ไม่ได้เกิดขึ้นพร้อมกัน 15-20 หน่อ แต่ทยอยเกิดตั้งแต่ต้นฝนจนปลายฝน ชาวบ้านยังบอกเราว่า กอไม้ไผ่ที่ไม่มีการเก็บหาหน่อไม้ หน่อที่เกิดใหม่ก็มีราวๆ 5-7 หน่อต่อกอเช่นกัน การเก็บลำไผ่ก็มีกฎระเบียบตัดลำเฉพาะที่มีอายุแก่ 3 ปีขึ้นไป ไม่ตัดลำอ่อน มีการห้ามนำยาน 4 ล้อเข้าไปในป่าเพื่อป้องกันการเก็บหาโดยเอารถบรรทุกเข้าไปชน มีการป้องกันไฟป่า ช่วยกันดับไฟป่าด้วยวิธีจัดการนี้ เวลาเพียง 3 ปี ป่าฟื้นขึ้น กอไม้ไผ่ที่โทรมกลับฟื้นขึ้น

ปริมาณหน่อไม้เพิ่มมากขึ้น เห็ดโคนซึ่งชอบความชื้นหลังมีการจัดการไฟฟ้า อินทรีย์วัตถุเพิ่มขึ้น ปลวกรังใหญ่ขึ้น เดี่ยวนี้มีปริมาณเก็บหาเห็ดโคนได้เกือบทั้งปี การเก็บเห็ดโคนก็เก็บที่ละดอก ไม่ขุดให้จาวหรือรังปลวกให้เสียหาย เก็บแล้วกลบดินไม่ให้มีน้ำขัง เพราะน้ำจะได้ไม่ทำให้รังปลวกเน่า เดี่ยวนี้เก็บเห็ดโคนได้ 3-5 ตันต่อปี คิดเป็นเงิน 3-5 แสนบาท น้ำผึ้งป่ามีมากขึ้น การเก็บหาน้ำผึ้งมีการเก็บหาที่ไม่ทำลาย

มีตัวอย่างป่าชุมชนเกิดขึ้นใหม่ในรอบ 10 ปีมากมาย มีทั่วทุกภาคของประเทศ ทั้งป่าบกและป่าเลนชุมชน ไม่เพียงแต่จัดการป่า แต่ยังออกกฎเกณฑ์จัดการสัตว์ด้วย เช่น การเก็บหาปูแสมในป่าชายเลนของหมู่บ้านเปรี๊ดในที่ภายหลังรวมตัวกันเรียกร้องให้หยุดยังการทำลายป่า และร่วมกันปลูกป่าโกงกางแล้วจะหยุดเก็บหาปูแสม 7 วันในเดือน 11 เพื่อให้ปูวางไข่ ปริมาณปูแสมได้เพิ่มขึ้นจากที่เก็บได้ 5 ก.ก./คน/วัน เป็น 8-10 ก.ก./คน/วัน และจากการปกป้องและฟื้นฟูป่าเดี่ยวนี้อีกยาง นกอีโก้ง นกเป็ดน้ำ และนกน้ำอื่นๆ อีกมากมายกลับคืนมา รวมทั้งลิงแสมก็กลับคืนมาอีกครั้ง ชุมชนให้ความสนใจการจัดการบ่อเลี้ยงกุ้งโดยวิธีธรรมชาติที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมมากขึ้น และ ปีนี้เองหอยหลอดก็กลับมาก่ออีกหลังจากหายไป 20 ปี เมื่อก่อนเราคิดว่าเราอนุรักษ์ก่อนแล้วชุมชนจะได้ประโยชน์ แต่เราก็พบเช่นกันว่า เมื่อชุมชนสามารถจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนได้ ความหลากหลายทางชีวภาพก็กลับคืนมา การอนุรักษ์ก็ได้ประโยชน์ นี่เป็นตัวอย่างที่เกิดขึ้นตัวอย่างที่นี้ชี้ให้เห็นว่าการทำลายป่าเกิดจากคนภายนอก ไม่ได้เกิดจากชุมชน แต่ชุมชนเป็นคนฟื้นฟู ป่าลายชุมชนนี้ก็ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว

3.1 แก่กันที่โครงสร้าง

การเข้าถึงทรัพยากรป่าไม้เป็นปัญหาของคนจนในชนบท ปัจจุบันไม่มีกฎหมายที่ให้สิทธิชุมชนในการใช้ประโยชน์ และกำหนดความรับผิดชอบในการจัดการป่า เพราะไม่มีกฎหมายรองรับนี้เอง

เราจึงหาเจ้าหน้าที่รัฐทำงานกับคนจนได้ยาก การป่าไม้จึงมักจบลงด้วยการเป็นปฏิปักษ์ซึ่งกันและกันระหว่างคนชนบทกับรัฐ

ทั้งๆ ที่ท้องฟ้าเปิด ทั้งๆ ที่รัฐธรรมนูญก็ได้ให้แนวทางไว้แล้วให้ชุมชนมีส่วนร่วมและให้มีการกระจายอำนาจ และแม้แต่ประชาชนร้องขอ พ.ร.บ. ป่าชุมชน มาเกือบ 10 ปี แต่ความฝันนี้ยังห่างไกล เหมือนพายเรืออยู่ในวังวน เดียวนี้ชาวบ้านจัดการป่าโดยพฤตินัย ทำกันเอง ไม่มีกฎหมายรองรับ ปราบฏุกการณ์ที่ประชาชนจัดการกันเองเกิดขึ้น เช่นเดียวกับในบางประเทศ เช่นในอินโดนีเซียที่ชาวบ้านลุกขึ้นมาจัดการป่าเอง แก้ไขปัญหาเอง ต่อรองแก้ปัญหากับผู้รับสัมปทานทำไม้เอง ที่เรียกว่าเป็นการจัดการโดยพฤตินัย (de facto management) คนจนชนบทนั้นยังต้องดิ้นรนกันเอง จัดป่ากันเอง ป้องกันรักษาป่า จัดการไฟป่ากันเองเป็นส่วนใหญ่ เราอยากให้มีกฎหมายที่ช่วยให้ชุมชนชนบทนี้ได้จัดการป่าอย่างยั่งยืน และอยากให้มีกฎหมายที่ช่วยผู้รักษาป่าเหล่านี้มีชีวิตรอดและดีขึ้น ให้มีการทำงานร่วมกันระหว่างรัฐกับชุมชนมากกว่านี้

3.2 การแปรรูป และการขายผลผลิตผลจากป่า

ชุมชนไม่เพียงแต่จัดการป่าชุมชนเพื่อให้ได้ผลผลิตจากป่าเท่านั้น แต่ชุมชนยังรวมตัวกันแปรรูปผลผลิตนั้นด้วยเพื่อเพิ่มมูลค่าเพิ่มตั้งกลุ่มค้าขาย ชุมชนใดจัดการป่าแล้วทำได้ครบวงจรตั้งแต่ผลิตแปรรูป และการตลาดเช่นนี้แล้ว ป่าก็จะมีบทบาทต่อความยากจนมากขึ้น ที่บ้านเขาราวเทียนทอง นอกจากจัดการป่าเพื่อการเก็บหน่อไม้แล้ว ชาวบ้านยังมีกลุ่มหน่อไม้ปิบที่ดำเนินการโดยกลุ่มแม่บ้าน มีกลุ่มกล้วยฉาบ ส่วนหน่อไม้สดมีพ่อค้ามารับซื้อที่ชุมชน จากการรวมกันแปรรูป รวมกลุ่มทำธุรกิจ มูลค่าของของป่าก็เพิ่มมากขึ้นไปอีก กลุ่มปลูกหวายที่สกลนครก็เช่นกัน นอกจากผลิตยอดหวายแล้วก็ยังมีระบบตลาดของเขาเอง เปิดเป็นตลาดริมทางก็มี

การศึกษาพบว่าในป่าชุมชน คนจนที่สุดของหมู่บ้านได้ใช้ประโยชน์จากการเก็บหาของป่า เช่น สะตอ ลูกเนียง ลูกประ หน่อไม้ เห็ด และเมื่อเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ พบว่ามีหลายชุมชนได้เห็นคุณค่าของป่าชุมชนมากยิ่งขึ้น หญิงคนหนึ่งอาศัยริมป่าชายเลนที่บ้านทุ่งตะเคีะ จังหวัดตรัง บอกเราว่าตัดยอดจากขายเดือนหนึ่งได้ 2,000 บาท พอเป็นค่าอาหารกลางวันสำหรับลูกไปโรงเรียน กลุ่มป่าชุมชนมักเป็นกลุ่มเข้มแข็ง เพราะการทำป่าชุมชนเป็นกระบวนการเรียนรู้ จะเห็นได้จากหลายกลุ่ม ป่าชุมชนสามารถทำโครงการเสนอขอรับทุนจากกองทุนเพื่อสังคม (SIF) และหลายชุมชนมีความสามารถติดต่อกับองค์กรภายนอกและภาครัฐได้ดีขึ้น

3.3 การฟันป่า และปลูกป่า

ชาวบ้านนั้นก็มีการปลูกป่าเพื่อฟื้นฟูป่าชุมชนของเขา ในป่าชุมชนชายเลนที่บ้านเปร็ดใน ชาวบ้านได้รับเงินช่วยเหลือ 50,000 บาท มาปลูกป่าโกงกางเอง จัดการเอง เขาบอกด้วยความภูมิใจว่าปลูกได้ 50 ไร่ แล้วยังมีเงินเหลืออีก แน่นอนเมื่อเทียบกับโครงการปลูกป่าของรัฐซึ่งปลูกกันไร่ละ 3,000 บาทที่อยู่ใกล้กัน เงินใช้หมด 3,000 บาท/ไร่ ป่าปลูกโดยรัฐหรือชุมชนก็เหมือนกัน การปลูกป่านั้นช่วยคนจนได้ ถ้าคนจนได้ทำเอง การปลูกป่าก็เป็นอีกกิจกรรมหนึ่งที่เชื่อมโยงไปสู่การพัฒนาชนบทได้ ดังนั้นทำอย่างไรให้ปลูกป่าให้ชุมชนเขาได้ทำกันเองบ้าง

3.4 การช่วยเหลือในเชิงเศรษฐกิจ

เมื่อหลายปีก่อนได้ไปที่ยี่สาร คลองโคน จังหวัดสมุทรสงคราม เห็นแก้อ้อยไม้ตะบูนซึ่งเป็นไม้ชนิดหนึ่งจากป่าชายเลนตอนชั้นใน เนื้อไม้ตะบูนเมื่อแปรรูปทำแก้อ้อยแล้วมีลายสวยงาม ชาวบ้านบอกว่าทำให้ราชทัณฑ์ เมื่อไม่กี่วันนี้เองไปที่เปร็ดใน ชาวบ้านก็บอกว่าไม้ตะบูนโตเร็ว ลายสวยงามด้วย เขาก็อยากจะทำปลูกดู ซึ่งก็เป็นเรื่องที่น่าคิด ชาวบ้านบอกว่าปลูกไม่ยาก หาเมล็ดก็ไม่ยาก

ทุกวันนี้มีการคิดปลูกป่าเพื่อหวังผลลดปรากฏการณ์ที่เรียกว่า เรือนกระจก หรือภาวะที่โลกร้อน หรือลดก๊าซเรือนกระจกนั่นเอง การปลูกป่าเชิงอุตสาหกรรมที่ใช้ประโยชน์ต้นไม้อายุสั้น ปลูกแล้วตัดไปใช้ประโยชน์ในรูปที่คาร์บอนที่อยู่ในเนื้อไม้สลายกลายเป็นก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์กลับเข้าสู่บรรยากาศใหม่อีก ในช่วงสั้นๆ เช่นตัดแล้วไปทำถ่าน ทำฟืน แล้วเผาหรือสลายกลับไปเป็นคาร์บอนไดออกไซด์ ทำกระดาษ สวนป่าอุตสาหกรรมแบบนี้คงจะไม่ลดก๊าซเรือนกระจกเท่าไร และในขณะเดียวกันถ้าเราปลูกป่าแล้วปล่อยให้ป่านั้นโตโดยไม่ทำอะไรเลย ปริมาณการกักเก็บคาร์บอนก็แน่นอนวันหนึ่งถึงจุดอิ่มตัว การดูดซับก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์โดยป่าสมบูรณ์ก็อิ่มตัว แต่ถ้าปลูกต้นไม้พอโตถึงจุดหนึ่งแล้วแปรรูปเนื้อไม้มาเก็บไว้ในรูปของเฟอร์นิเจอร์ที่อยู่ได้นานปีขึ้น เฟอร์นิเจอร์ในบ้านเช่น เติง ตู้ เก้าอี้ ถ้ารู้จักรักษาที่อยู่ได้นาน 100 ปี การเก็บคาร์บอนในรูปของเฟอร์นิเจอร์นั้นสามารถเก็บได้นาน และนานพอที่ยืดเวลาเราจะคิดการแก้ไขก๊าซเรือนกระจกของโลกดีกว่านี้ คือเราอาจรู้วิธีแก้ไขคว้นรถยนต์ คว้นอุตสาหกรรมหรือการลดโดยวิธีต่างๆ ถ้าเราคำนวณจากการเจริญเติบโต ลำต้นไม้ตะบูนในสวนป่าตีเสียว่าจะได้น้ำหนักแห้งในสวนป่าประมาณ 20 ตัน/ไร่/15 ปี (เทียบกับไม้โกกงาง อายุสวนป่า 15 ปี น้ำหนักแห้งของลำต้น 33 ตัน/ไร่ ซึ่งปลูกค่อนข้างแน่นกว่า) สวนป่าไม้ตะบูน 20 ตัน/ไร่ คิดเป็นคาร์บอน คุณด้วย 0.5 ดังนั้น สวนป่าไม้ตะบูนอายุ 15 ปี เฉพาะส่วนที่เป็นลำต้นไม้เก็บเป็นคาร์บอนได้ประมาณ 10 ตัน/ไร่ แล้วเอาคาร์บอนหรือเนื้อไม้ไปเก็บในรูปเฟอร์นิเจอร์ แล้วปลูกไม้ตะบูนขึ้นมาใหม่ ดูดซับคาร์บอนใหม่อีก ในแฮกแตร์จะดูดคาร์บอนได้ 62.5 ตันภายในเวลา 15 ปี ส่งไปขายเมืองนอกทำเป็นน็อคดาวนเฟอร์นิเจอร์ให้ต่างชาติเก็บบ้าง ประเทศเมืองหนาวเขาสามารถรักษาเฟอร์นิเจอร์ให้อยู่ได้นาน 200-300 ปี กระบวนการปลูกและแปรรูปดังกล่าวยังสร้างรายได้ในชุมชนด้วย เศรษฐกิจของชาวบ้านของชุมชนเชื่อมไปสู่สากล ภายใต้ภาวะสมดุล

สวนป่าไม้สักก็เช่นเดียวกัน สวนป่าอายุ 15 ปี ตีเสียว่าจะได้ ปริมาตร 185 ม³/ แยกแตร และคิดเป็นคาร์บอน (C) ได้ราวๆ 65.5 ตัน / แยกแตร ทราบว่าองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้กำลังคิดโครงการจะให้ ชุมชนทำธุรกิจป่าไม้ ก็น่าจะมุ่งช่วยให้คนจนทำธุรกิจป่าไม้เป็นธุรกิจ ชุมชนได้จริง เพราะยังไม่มีที่ไหนที่คนจนได้มีโอกาสทำธุรกิจของตนเอง ค่าขายเกี่ยวกับไม้ ยิ่งถ้าชุมชนทำธุรกิจแปรรูปไม้สักเป็นไม้เฟอร์นิเจอร์ ซึ่ง อ.อ.ป.ปลูกป่าไม้สักมากก็ช่วยลดก๊าซเรือนกระจกได้อีก ส่วนมาก ชาวบ้านเป็นเพียงแรงงานในกิจการป่าไม้ ถ้าให้ธุรกิจเป็นของชุมชน เอง เป็นของคนจนบ้างก็ควรสนับสนุนยิ่ง

พูดมานี้ไม่ได้หมายความว่าป่าชุมชนทั้งหมดหรือทั้งผืนจะจัดเป็นป่า เพื่อเศรษฐกิจ ในทางเป็นจริงชุมชนจัดป่าและพื้นป่าชุมชนเป็นองค์ รวม ชุมชนมักจะแบ่งป่าเพื่อใช้ประโยชน์เป็นโซนต่างๆ โดยวัตถุประสงค์ที่หลากหลาย บางตอนต้องการจัดเพื่อเป็นป่าใช้สอย บาง ตอนเพียงเก็บหาอาหารจากป่าเพื่อยังชีพโดยเหลือต้นไม้ไว้ บางตอน ต้องการเป็นป่าเพื่ออนุรักษ์ บางตอนต้องการฟื้นฟู การจัดป่า พื้นป่า โดยชุมชนนี้จึงมีกรรมคุณภูมิประเทศหลายรูปแบบเป็นระบอบรวมมากกว่า

4. โครงการบูรณาการการพัฒนาปากท้องของคนจนเข้ากับการ อนุรักษ์ (Integrated Conservation and Development Projects หรือ ICDP's)

ปากท้องจะให้ทุกสิ่งทุกอย่างแก่คนจน หรือบางครั้งความ ยากจนก็ต่ำเกินกว่าที่จะยังชีพได้ หรือบางครั้งชีวิตคนอาจเกิดความ จำเป็นเร่งด่วนกระทันหัน แนวคิดที่จะให้ความเป็นอยู่ของคนดีขึ้น และ ให้ป่านั้นยั่งยืน ก็คือบูรณาการการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ ปากท้อง ของคน เข้ากับการอนุรักษ์ป่าจึงเกิดขึ้น ดังเช่นโครงการเขตกันชน ที่มี การพัฒนาอาชีพ และมีกิจกรรมอนุรักษ์ควบคู่กันไป สนับสนุนให้

ชุมชนได้ใช้ทรัพยากรในเขตกันชนอย่างยั่งยืน เช่น ทำป่าชุมชน หรือส่งเสริมให้ชุมชนจัดทำกรรงเทียวเชิงนิเวศ แต่เป็นที่น่าเสียดายที่โครงการเขตกันชนมากต่อมากจบลงด้วยความล้มเหลว เพราะผู้ดำเนินการหรือหัวหน้าโครงการเป็นนักวิชาการที่ไม่มีความรู้เรื่องคน ไม่เข้าใจกระบวนการทางสังคม การทำงานแต่ละส่วนแยกจากกัน เช่น ปลุกป่าก็ปลุกกันไป การป้องกันปราบปรามก็ปราบกันไป ส่วนการพัฒนาปากท้องก็เป็นเหมือนโครงการพัฒนาชนบทธรรมดาๆ ตัวเชื่อมระหว่างการพัฒนาปากท้องกับการอนุรักษ์ไม่มีแต่ประการใด ศักยภาพของคนสู่การใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืนไม่ได้เกิดขึ้น กันชนทางสังคมไม่มี

5. สรุป

การจัดการป่าไม้ที่มุ่งทำไม้อันเป็นเศรษฐกิจนิยมที่ผู้ได้รับผลประโยชน์คือผู้ที่มีทุนรอน หรือผู้ที่มีอำนาจ จนกระทั่งกิจกรรมของรัฐเอง และการอนุรักษ์ที่สุดโต่งตกขอบ นับเป็นการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติที่คนจนได้เคยพึ่งพิง ขณะที่ประเทศเผชิญกับปัญหาเศรษฐกิจ หนี้ภาครัฐที่มีมาก การจัดการเก็บรายได้ก็ค่อนข้างจำกัด ทำให้การใช้จ่ายงบประมาณแผ่นดินจำกัดตามไปด้วย รายได้ก็กระจายถึงคนจนยากขึ้น คนจนมีความลำบากยากเข็ญขึ้นอีก ปัญหาความยากจนในชาตินั้นกระทบไปถึงความมั่นคงในทางสังคม ซึ่งสำคัญไม่ได้ยิ่งหย่อนไปกว่าความมั่นคงในทางเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม การบรรเทาความยากจนไม่ใช่เป็นเรื่องที่พูดกันง่ายๆ ไม่ใช่เป็นเรื่องที่พูดกันเพียงในจอโทรทัศน์ และที่สำคัญการที่จะแก้ไขปัญหาคความยากจนนั้นจะต้องมีความเห็นอกเห็นใจต่อคนจนเป็นพื้นฐานเสียก่อน ต้องเข้าใจในชีวิตของคนที่ต้องดิ้นรนหาสเพื่ออยู่รอด เราอยากเห็นการจัดการป่าไม้เพื่อเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมและสังคม ทั้ง 3 นี้มีดุลยภาพและมีความเป็นธรรมต่อสังคม

ในกิจกรรมป่าไม้่นั้นมีโอกาสมากมายที่จะช่วยบรรเทาความยากจนได้ เราเชื่อว่าเราสามารถเชื่อมโยงการพัฒนาปากท้องของคนจนกับการอนุรักษ์เข้าด้วยกันได้ การสัมมนาใน 2 วันนี้ จะพูดถึงบทเรียนและสิ่งที่เกิดขึ้นจริงในสนาม เราจะทบทวนดูว่าเราได้ทำอะไรไปบ้างแล้ว คนจนได้จัดป่าอย่างไร ฟังฟังป่าอย่างไร ประสบความสำเร็จอย่างไร ได้ต่อสู้กับความยากจนของเขาอย่างไร คนจนต้องการอะไร และเราผู้เป็นองค์กรภาครัฐ และเอกชน ก็ได้ทำอะไรไปบ้าง มีบทเรียนอะไรบ้าง ทั้งที่สำเร็จและล้มเหลว และที่สำคัญบทเรียนในสนามนี้จะนำไปสู่การสร้างนโยบายการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ดีกว่านี้ได้อย่างไร เราว่าการเปลี่ยนแปลงนโยบายเป็นสิ่งที่ยาก และเราก็ไม่เข้าใจมากนักว่านโยบายนั้นกำหนดขึ้นได้อย่างไร เหมือนว่าบางครั้งบุคคลคนเดียวก็มีอิทธิพลสร้างนโยบายได้ การแปลงนโยบายที่ดีไปสู่การปฏิบัติจริงก็เป็นเรื่องสำคัญมากๆ บางครั้งมีนโยบายแต่ไม่มีการปฏิบัติ แต่สิ่งหนึ่งที่เรารู้ และเราเชื่อว่าการแก้ไขปัญหาคความยากจนนั้น เราจะต้องเข้าใจและปรับทัศนคติที่มีต่อคนจน และที่สำคัญที่สุดเราต้องเปลี่ยนวิธีคิดเสียใหม่ ช่วยกันหาทางเดินที่ดีกว่านี้ รับฟังปัญหาเขาบ้าง และเราเชื่อว่า **เต่าจะเดินไปข้างหน้าได้ก็ต่อเมื่อหัวของมันอยู่นอกกระดองเท่านั้น**

สรุปเวทีระดมความคิด "แก้โครงสร้างอย่างไร จึงจะแก้ความยากจน" ครั้งที่ 1 เรื่องเศรษฐกิจชนบท: เวทีชาวบ้าน¹

จากการจัดเวทีระดมความคิด "แก้โครงสร้างอย่างไร จึงจะแก้ความยากจน" ครั้งที่ 1 เรื่อง เศรษฐกิจชนบท ซึ่งเป็นการร่วมจัดของ 7 องค์กร คือ มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน สมัชชานักวิชาการเพื่อคนจน คณะทำงานวาระทางสังคม ศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คณะกรรมการเผยแพร่และส่งเสริมงานพัฒนา โครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ และมูลนิธิโกมลคีมทอง เมื่อวันที่ 27 เมษายน 2544 โดยแบ่งเป็นสองภาค ภาคเช้าเป็นเวทีชาวบ้าน และภาคบ่ายเป็นเวทีนักวิชาการ ในประเด็นเศรษฐกิจชนบท ในที่นี้ขอนำเสนอเพียงบทสรุปจากเวทีชาวบ้านเท่านั้น ซึ่งเป็นเสียงของชาวบ้านที่มีผลต่อการเผชิญปัญหาความยากจนโดยตรง 5 ท่าน ประกอบด้วย 1.) กลุ่มเขื่อนปากมูล--คุณมยุรี อ่อนกะตา ตัวแทนจากชาวเขื่อนปากมูล 2.) เครือข่ายสลัม 4 ภาค—

¹สรุปความโดย สุทธิดา วงศ์สถาพรพัฒน์ จากเอกสารเพิ่มข้อมูล เวทีระดมความคิด "แก้โครงสร้างอย่างไร จึงจะแก้ความยากจน" ครั้งที่ 1 เรื่องเศรษฐกิจชนบท จัดโดย มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน สมัชชานักวิชาการเพื่อคนจน คณะทำงานวาระทางสังคม ศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คณะกรรมการเผยแพร่และส่งเสริมงานพัฒนา โครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ มูลนิธิโกมลคีมทอง ณ ห้องประชุม ชั้น 4 ตึกอเนกประสงค์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ วันที่ 27 เมษายน 2544

คุณสังเวียน นุชเทียน แกนนำเครือข่ายสลัม 4 ภาค 3.) กลุ่มประมงพื้นบ้าน-ปะหลั่น ช่างเหล็ก กรรมการสัมพันธ์ประมงพื้นบาทภาคใต้ 13 จังหวัด 4.) กลุ่มเครือข่ายเกษตรกรภาคเหนือ-พ่อหลวงจอนี โอโดเซา และ 5.) สหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ --อดุลย์ ยกคำจ รองประธานแนวร่วมเกษตรกรภาคเหนือ โดยคุณพงศ์ทิพย์ สำราญจิต ผู้ดำเนินรายการได้กล่าววัตถุประสงค์พร้อมทั้งแนะนำวิทยากรทั้ง 5

สำหรับในการจัดงานครั้งนี้เพื่อสะท้อนเสนออุปสรรคปัญหาอันเกิดขึ้นจากโครงสร้างความยากจนในสังคมไทยว่าเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างอย่างไรบ้าง และเสนอนโยบายข้อเสนอเพื่อจะแก้ไขปัญหาคความยากจนเชิงโครงสร้าง ไปสู่ผู้ที่กุมนโยบายกฎหมายและกลไกในการแก้ไขปัญหาในสังคมไทย

- กลุ่มเขื่อนปากมูล ได้บอกเล่าถึงชีวิตความเป็นอยู่ก่อนและหลังการสร้างเขื่อน ปัญหาที่เกิดขึ้น คือ เมื่อโครงการเขื่อนเข้ามาทำให้อาชีพประมงและอาชีพที่ทำมาหากินหายไปเพราะไม่มีปลาขึ้นมาในลำน้ำมูล วิถีชีวิตของชุมชนแตกสลาย ลูกต้องออกจากโรงเรียนกลางคัน ต้องแยกย้ายกันไปทำงาน บางคนติดหนี้ติดสิน ไปยึดอาชีพอื่นในกรุงเทพฯ ชาวบ้านก็ไม่มีกิน บางคนป่วยเป็นโรคต่าง ๆ ลำน้ำที่เคยอาศัยอยู่นั้นมีอันตรายเกิดขึ้น น้ำเน่า ไม่มีปลา ป่าเห็ด ป่าหน่อไม้ ถูกน้ำท่วม เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยไม่สามารถทดแทนได้ ในเรื่องสุขภาพและจิตใจ มีจำนวนของคนที่เป็นโรคประสาทมากขึ้นเพราะไม่มีกิน ลูกหลานหันมาพึ่งยาเสพติดเพราะไม่มีทางออก ไม่มีทางเลือก พ่อแม่ระหองระแหงกัน ปัจจุบันได้เรียกร้องให้มีการเปิดเขื่อนถาวรให้กับชุมชนปากมูลให้กลับมามีชีวิตเหมือนเดิม ซึ่งคณะกรรมการกลางได้เสนอให้เปิดเขื่อน 4 เดือน เพื่อทดลองว่าจะฟื้นฟูวิถีชีวิตการทำประมงกลับมาได้อย่างไร และฟื้นฟูเกาะแก่งแหล่งธรรมชาติกลับคืนมาในปัจจุบันน้ำมูลเน่าเสียเหม็นคาว ไม่ทราบสาเหตุ ชาวบ้านไม่ได้ยากจนเพราะไม่ทำมาหากินแต่ยากจนเพราะโครงสร้างของรัฐ และถูกอิทธิพลอำนาจแย่งชิงธรรมชาติไป

• เครือข่ายสลัม 4 ภาค กล่าวถึงปัญหาของกลุ่ม คือ ปัญหาด้านที่อยู่อาศัย ด้านสาธารณูปโภค ด้านอาชีพ และการมีกฎหมายคุ้มครองสิทธิ คนจนมีหลายกลุ่ม เช่น คนจนที่อยู่ในชุมชน และคนจนอยู่ได้สะพาน คนจนเร่ร่อนตามท้องสนามหลวง กลุ่มเหล่านี้มีปัญหาหนักเรื่องที่อยู่อาศัย และไม่มีกฎหมายคุ้มครองสิทธิ ชาวบ้านได้เคยมีการเสนอกฎหมาย คือ พระราชบัญญัติชุมชนแออัด เพื่อจะคุ้มครองสิทธิในเรื่องที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง โดยร่างมาประมาณ 13-14 ปีแล้ว และเสนอร่วมกับสมาชิกสภาคนจนปี 2540 แต่ไม่ประสบความสำเร็จ หลังการเรียกร้องรัฐมีนโยบายให้รวมกับการเคหะ ซึ่งยังไม่เป็นที่พอใจและขัดแย้งกัน และขณะนี้กำลังรวบรวมรายชื่อเพื่อจะเสนอกฎหมาย พ.ร.บ. ชุมชนแออัด

สำหรับเรื่องอาชีพ พบว่าอาชีพที่จะมาจากรัฐ ต้องมีการประมูล ต้องมีการแย่งชิงกัน เช่น จากกทม. การขุดลอกคลอง ปลุกต้นไม้ ชาวบ้านไม่สามารถสู้การประมูลได้ หรือการเก็บของเก่า ต้องคอยหลีกหนีเจ้าหน้าที่ตำรวจ เป็นต้น ไม่เคยได้รับการคุ้มครองสิทธิแรงงานนอกระบบจากรัฐ

นอกจากนี้ตัวแทนได้เสนอเกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิในพ.ร.บ.ชุมชนแออัด คือ

1. ให้รัฐเวนคืนที่ดินและปรับปรุง จัดสรรเป็นที่อยู่อาศัย
2. ให้รัฐบริการสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน ไม่ต้องให้ชาวบ้านไปซื้อน้ำจากคนอื่นหรือน้ำจากนายทุน
3. ให้มีกลไกในการตั้งคณะกรรมการเข้าช่วยแก้ไขปัญหา
4. ให้มีกองทุน เพื่อแก้ปัญหาด้านงบประมาณ

• กลุ่มประมงพื้นบ้าน ได้กล่าวถึงความหมายอาชีพประมงพื้นบ้านและความเป็นมาในภาพรวมของกลุ่มประมงพื้นบ้านว่า อาชีพ “ประมงพื้นบ้าน” เป็นอาชีพอุตสาหกรรมในครัวเรือน ขนาดเรือที่ทำการประมงมีความกว้างไม่เกิน 12 เมตร เครื่องยนต์ไม่เกิน 10 แรงม้า ถ้าไม่มีเครื่องยนต์ต้องใช้แจวแล้วแต่ตามอัตภาพหรือความถนัดของแต่ละบุคคล ปัญหาที่พบเป็นผลจากการพัฒนาประเทศประสบปัญหาที่ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลาย เมื่อ พ.ศ.2504 การพัฒนาประเทศของรัฐมุ่งเป้าหมายการจับสัตว์น้ำส่งออกอย่างเดียว ไม่ได้คำนึงว่าทำลายทรัพยากรธรรมชาติมีอยู่อันมีความอุดมสมบูรณ์ และการพัฒนาประเทศตั้งแต่พ.ศ.2504 ได้ทำลายป่าชายเลน ระบบนิเวศน์ทะเลทั้งหมด ได้ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ จนกระทั่งทำให้ประมงพื้นบ้านอยู่ไม่ได้ ไม่สามารถยึดอาชีพประมงพื้นบ้าน ส่งผลให้อาจจะไม่มีอาหารกินด้วยถ้าหากรัฐไม่รีบแก้ไข ป่าชายเลนที่เป็นที่พักตัววัยอ่อนของสัตว์น้ำ หญ้าทะเล ถูกทำลาย และยังมีปัญหาการใช้ฉนวนรุน ต้องต่อสู้กับเครื่องมือทำลายทรัพยากรสัตว์น้ำ ซึ่งเรียกร้องให้ยกเลิกการใช้

แนวทางการพัฒนาประเทศที่ผ่านมา พัฒนาไปในขณะที่ทำลายทรัพยากรทางทะเล เช่น การตั้งโรงงานอุตสาหกรรม การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว หรือการท่องเที่ยวที่ทิ้งขยะเปื้อน การทิ้งขยะของเรือทัวร์ต่าง ๆ ตลอดจนจนทำเรือน้ำลึกที่เป็นอีกสาเหตุที่ทำให้หน้าเสีย ปล่อย่น้ำมันเครื่องและของเสียต่าง ๆ ลงในทะเลโดยไม่มี การกักเก็บเอาไว้ ทำให้ระบบนิเวศน์เสียไป

นอกจากนี้ยังได้เสนอเกี่ยวกับการร่างกฎหมายประมง ซึ่งกฎหมายประมง 2490 ที่ใช้อยู่ในปัจจุบันล้าสมัยมากเมื่อเทียบกับเครื่องมือที่มีการพัฒนาโดยตลอด

- กลุ่มเครือข่ายเกษตรกรภาคเหนือ ตัวแทนได้กล่าวถึงปัญหาป่าชุมชน การเรียกร้องอย่างยาวนานในเรื่อง พ.ร.บ.ป่าชุมชน และการอยู่อย่างยั่งยืน การจัดการพื้นที่ป่าอย่างเหมาะสม ปัจจุบันพื้นที่ป่าไม่เหลือน้อยเพียงร้อยละ 18 ของประเทศ อยากให้มี พ.ร.บ.ป่าชุมชนเพื่อรับรองรองสิทธิ ให้คนอยู่กับป่าอย่างยั่งยืน และเสนอให้ชาวบ้านเข้าไปมีส่วนร่วมเข้าใจประเด็นเรื่องการใช้สิ่งแวดล้อม ป่า หรือแม่น้ำ นอกจากการความเข้าใจด้านการจัดการที่มีอยู่แล้ว มีจิตสำนึกในการดูแลป่าซึ่งเป็นการแก้ความยากจนอยู่ในตัวเอง

- สหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ ตัวแทนเกษตรกรภาคเหนือได้บอกเล่าถึงปัญหาต่อเนื่องจากอดีตถึงปัจจุบันของเกษตรกร คือ ปัญหาที่ทำกิน ค่าเช่านา ราคาพืชผล และปัจจุบันเกิดปัญหาเพิ่มเติมขึ้น คือ ปัญหาหนี้สิน การจัดการทรัพยากร การล่มสลายจากภาคอุตสาหกรรม ซึ่งในอดีตทางกลุ่มได้ทำการต่อสู้เรียกร้องมาโดยตลอด หลังจากที่กลุ่มเกษตรกรภาคเหนือได้เคยจัดตั้งเป็นสหพันธ์ชาวนาชาวไร่ภาคเหนือมาแล้วในอดีตนั้น ปัจจุบันได้มีการรวมตัวกันใหม่และมีสมาชิกมากขึ้น ในชื่อว่า "กลุ่มแนวร่วมเกษตรกรภาคเหนือ" โดยเสนอห้าประเด็นปัญหาหลักและแนวทางแก้ไขในเรื่องสิทธิพื้นฐาน คือ ปัญหาที่ดิน ป่าไม้ ราคาพืชผล หนี้สิน และการจัดการทรัพยากรน้ำ โดยเฉพาะเรื่องปัญหาที่ดินเป็นเรื่องเกี่ยวกับกฎหมาย สิทธิการครอบครอง และสำคัญที่สุด ในเรื่องนี้ได้มีการเสนอต่อรัฐ คือ ให้รัฐกำหนดนโยบายและมาตรการเร่งด่วนเพื่อให้การคุ้มครองสิทธิเกษตรกรในการเข้าถึงประโยชน์ในที่ทำกินโดยเฉพาะที่ดินที่ปล่อยให้รกร้างว่างเปล่าที่ไม่ทำประโยชน์ ให้มีการกระจายการถือครองที่ดินอย่างเป็นธรรมและยั่งยืน ให้ยกเลิกกฎหมายที่เปิดโอกาสให้คนต่างชาติเข้ามาถือครองที่ดินหรือเช่าที่ดินในระยะยาว โดยเฉพาะให้เช่าในระยะ 50 ปี และต่อสัญญาอีก 50 ปี เป็น 100 ปี ให้รัฐดำเนินการจัดสรรและรับรองสิทธิอันมั่นคงและถาวร ให้รับรองสิทธิ ออกเอกสารสิทธิเพื่อเกิดความมั่นคงและมั่นใจว่าตนเป็นเจ้าของ เพื่อให้เกิดแรงจูงใจในการ

ฟื้นฟูและพัฒนาที่ดิน และ ให้อุติการจับกุมดำเนินคดีกับชาวบ้านที่มีข้อพิพาทกับส่วนราชการหรือเจ้าของที่ดิน ในส่วนของพื้นที่ป่าที่มีการเข้าอยู่ก่อนที่จะประกาศเป็นพื้นที่เขตป่าสงวนหรือพื้นที่อุทยาน

นอกจากข้อเสนอดังกล่าวแล้วยังได้มีข้อเสนอเกี่ยวกับเกษตรกรที่สำคัญคือ ขอให้รัฐประกาศจุดยืนและท่าทีที่ชัดเจนเกี่ยวกับสินค้าภาคเกษตรในองค์การการค้าโลก ที่รัฐยกเลิกตามสัญญาหรือข้อตกลงของ WTO ให้นำเข้าสินค้าภาคเกษตร 23 รายการ

สำหรับเวทีระดมความคิด “แก้โครงสร้างอย่างไร จึงจะแก้ความยากจน” เป็นการจัดขึ้นเพื่อเป็นเวทีแลกเปลี่ยนจากกลุ่มชาวบ้านและนักวิชาการ โดยมีการจัดต่อเนื่องกัน 4 ครั้งด้วยกัน ยังมีความคิดเห็นที่น่าสนใจและเป็นประโยชน์อีกมาก ดังนั้นบทสรุปในครั้งนี้จึงเป็นเพียงเสียงส่วนเดียวดังได้กล่าวแล้วข้างต้นเท่านั้น

แนะนำสิ่งพิมพ์

องค์กรให้ทุนเพื่อประชาสังคมในประเทศไทย

อมรา พงศาพิชญ์ / บิตยา กัทลิตะพันธ์.

งานที่ศึกษาสำรวจขององค์กรให้ทุนในประเทศไทย สถานการณ์ และสภาพภาพขององค์กร โดยมีจุดมุ่งหมาย เพื่อความรู้ ความเข้าใจ บทบาท และ ความเข้มแข็งขององค์กรประชาสังคม เนื้อหาสาระประกอบด้วย 3 ส่วนหลัก คือ ส่วนที่หนึ่ง รายงานผลการวิจัย เรื่อง องค์กรให้ทุนเพื่อประชาสังคมในประเทศไทย ส่วนที่สอง เป็นบทความจำนวน 3 เรื่องที่เกี่ยวข้องกับองค์กรระดมทุนในเชิงการสนับสนุนส่งเสริมการพัฒนาองค์กร และ ส่วนที่สาม เป็นการสรุปผลการประชุมเชิงปฏิบัติการเรื่องการสร้างความเข้มแข็งขององค์กรระดมทุน และสนับสนุนการพัฒนา

พิมพ์ครั้งที่ 2.กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ, 2544.

158 หน้า ราคา 100 บาท.

ISBN 974-13-1604-6

โครงการฝึกอบรม

ขอเชิญผู้สนใจเข้าร่วมฝึกอบรมกับโครงการฝึกอบรม
สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ใน...

- ❖ หลักสูตรที่ 1 การวิจัยทางสังคมและการเขียนเค้าโครงการวิจัย
- ❖ หลักสูตรที่ 2 เทคนิคการติดตามประเมินผลแผน
- ❖ หลักสูตรที่ 3 การจัดทำตัวชี้วัดในระบบอาร์บีเอ็ม (RBM)
- ❖ หลักสูตรที่ 4 การประเมินผลแผนกลยุทธ์
- ❖ หลักสูตรที่ 5 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ผู้สนใจติดต่อสอบถามรายละเอียดเพิ่มเติมได้ที่:

โครงการฝึกอบรม

สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อาคารวิศิษฐ์ ประจวบเหมาะ ชั้น 4 ถนนพญาไท กทม.10330

โทร.0-2218-7376, 0-2218-7401 โทรสาร 0-2255-2353, 0-2253-2861

email: suriyav@chula.ac.th